

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1888. sept.

(Francia nagy írók : George Sand. Caro-tól 1. köt. in 12. Paris, Hachette.)

Szerkesztő ur!

A francia nagy írók czimü vállalatnak legutóbbi kötete némileg egy posthumus munka, mely a nem régen elhalt és annyira fájlalt Caro tollából származott. Kéziratát még ő adta át Hachette könyvkiadónak, de a mű csakis halála után jelent meg, mely oly korán és oly váratlanul következett le. Sajnálni lehet, hogy a jeles bölcsező művét be sem végezhetette, melyben az egyik legkiválóbb francia író ismerteti, ki a közönségre hosszú időn keresztül nagy befolyást gyakorolt. S még inkább lehet sajnálni, hogy hirtelen halála megakadályozta abban is, hogy közre adja bölcselemi nagy művét, melyet a gondolkozó világ bizonyára örömmel üdvözölt volna. Eddig megjelent tanulmányai azt mutatják, hogy ő mind jeles kritikus, mind mélyelmű bölcsező, erős gondolkozó volt. S a mi nagyon sajtáságos e tekintetben, az az, hogy kritikai tulajdonai sokáig mintegy elnyomni látszottak valódi spiritualis bölcselemi hajlamait. Kétségtelenül, ha a halál nem lepi meg oly korán, s bevégezheti metaphysikai fő munkáját, elvitathatatlanul kitűnt volna az ő bölcselemi értéke. De örvendhetünk, hogy legalább megírta tanulmányát Sand Györgyről. Hogy valaki Sand Györgyről megfelelő ítéletet hozhasson, arra nézve e művet nem nélkülözheti. Megfelelő ítéletet mondom, mert Sand Györgyöt bírálói némely tekintetben igen felmagasztalták, más tekintetben meg lealázták.

Caro úgy látszik helyesen fogja fel őt és jól itéli meg „e szegény nagy lelket“. Részvéttel, rokonszenvvel viseltetik emez oly kedves természet iránt, melynek szenvednie kellett részben saját hibája, részben pedig élete körülményei miatt. De a midőn rokonszenvet tanusít a személy iránt, másfelől komolyan itéli meg nézeteit, téves eszméit és érzelmi aberatioit.

Ugy hiszem, nem szükség Sand Györgyről hosszas, részletes életrajzot adnom. Az ő élete eléggé ismeretes. Csupán azt kell meg-

jegyezni, hogy az ő ereiben királyi vér folyt. Tényleg II. Ágoston lengyel királytól származott le a szász marshal (Móricz) utján, kinek a nagyanyja II. Ágoston leánya volt. Sand Györgynek igazi neve Dupin Aurora volt s született 1804-ben s férjhez ment 1822-ben Dudevant báróhoz. Atyja Dupin Móricz, ki kitünő tiszt volt, egy szellemes párizsi divatárus nőt vett feleségül. „Mint anya által a nép gyermekének, s atyja által az aristocratiának, hajlamait, mondotta, az ő állása különösségéhez kellett alkalmazni; számításba kellett vennie, hogy két osztályból született.“ Gyermek korában sokat kellett szenvednie ama véleménykülönbségek miatt, melyek anyja és nagyanyja között fennállottak, mely utóbbi nagyon aristokratikus volt és a népet lenézte. Innen ama keserűség, mely belőle mindig előtört, mikor azokról a különbségekről beszélt, melyek a különböző társadalmi osztályok közt léteznek, ama különbségekről, melyek neki már családja körében oly sok szenvedést okoztak. Ő, mint élettörténelmében maga írja, ábrándosnak született; s ez meg is létszik egész hosszú életén keresztül. Tizenhatodik éve körül a vallásos álmadozás ragadta meg. Annyira átengedte magát az ájtatoskodásnak, hogy exaltatióba esett. „A mysticismus láza vett erőt rajta, — mondja Caro — úgy, hogy a kolostor falai közé tévedt (akkor kolostorban volt). Gyakran térdelt s sokszor meg elterült a kápolna kövezetén.“ Életének e korszakát ő maga is leírja „Spiridon“ című regényében. Végre a vallásos láz lecsendesül, s ekkor a kolostort elhagyva ismét az életbe lépik, hol nagyanyja mellett él. Ekkor tanulmányoknak adja magát, érezve a tanultság hiányait. Egymásra nyeli az írókat, költőket, bölcselőket. Mindenekfelett Leibnitzot becsüli, kihez szüntelen visszatér minden más bölcselő fölé helyezve. Ez kevéssel azután volt, hogy Dudevant báróhoz férjhez ment, egy nagyon közepes emberhez, ki életét csupán vadászattal töltötte. Két ilyen különböző természet szövetsége semmiesetre sem ígérhetett hosszas egyességet. Lassankint mind nagyobb lett köztük a távolság, az érzelem és véleménykülönbség, s 1831-ben megkülönböztek egymástól. Ekkor Párisba jött lakni, magával hozván két gyermekét is: leányát, ki az első szülött volt és fiát, ki mint festő és író Sand Móricz név alatt lett ismeretes. Néhány évvel későbben férjétől törvényesen elváltatván, visszanyerte függetlenségét. Ekkor vegyült aztán be a száz esztendő irodalmi küzdelmeibe, hogy azokban más kitünő írókkal magas és jogosult helyet foglaljon el.

E néhány vonás az ő gyermekkoráról és ifjúságáról némi fogalmat adhat arra nézve, hogy miképpen nevelődött. Minthogy négy

éves se volt, mikor atyját elvesztette, mondhatni, ő teljesen nélkülözte az utmutatót. Játéklabda volt anyja és nagyanyja közt, kik egymást gyűlölték. Így már fiatal korában szerencsétlennek érezte magát s mindig meg is maradt ez a keserűség, az első évek ez utóize. Caro igen helyesen emeli ki azok befolyását Sand György eszméire. S ebből lehet megmagyarázni, hogy ő később oly nagy figyelmet, gyöngédséget tanusított a gyermekek iránt, hogy ő azokat imádásig szerette. De lássuk az író és gondolkozót.

Hogy röviden tiszta fogalmat adjak irodalmi működéséről, erre nézve alig tehetnék jobbat, mintha idézek Caro művéből, hol négy korszakra van osztva az ő élete: „Az első (1831—1840) a személyes lyra korszaka, melyben az ifju magányzó és ábrándozó fényes és szenvedélyes költészetben nyilvánul; a második korszak (1840—1848), melyben inspiratiója kevésbé személyes s a szerző magát idegen tanok befolyásának engedi át, ez az a korszak, a mikor rendszer szerinti regényeket ír; a harmadik (1848—1860) korszak, melyet az elméletek alábbhagyása, s az egyszerűbb, őszinte és igaz irányhoz való visszatérés és egy új téren, a szinműirodalomban való siker jellemezznek; az utolsó korszak (1860—1876), mely termékeny életének hátralevő részét öleli át, melyben ismét visszatérni látszik a regényírásban ahoz a modorhoz, melyben első regényeit írta; csakhogy itt a tüzet a tapasztalat mérsékli s hajlott kora néha egészen megsemmisíti; főbb művei azonban akkor is erőteljesek, ifju tűz és tiszta inspiratio lengi át azokat.“

Vessünk egy rövid tekintetet e korszakokra és lássuk Sand György tehetséget, a mint azok feltüntetik. Az első korszak regényei mind ugyanazon forrásból látszanak származni: a személyes emótiokból és fájdalmakból; így pl. „Indiana“, „Valentine“, melyekben a legkitünőbb költészettel rajzolja a szerencsétlen házasságokat, melyekbe az embereket világi előítéletes szokások viszik belé s melyeket mindig fájdalom követ. De főleg mégis „Spiridon“ című műve az, miben az élő Sand Györgyöt személyesítve találjuk. Az ifju Elek barát a vallásos igazság keresetében nem mást személyesít, mint őt magát; megérintve az isteni eszménytől, azt keresi minden jelvényeken és könyveken keresztül. Ezalatt a kilencz év alatt még írt néhány nagy regényt, melyenek: „André“, „Lélia“, stb. s azonkívül kisebb beszéleyeket gyönyörű styben és „Egy utazó levelei“, mely oly érdekes és oly vonzó mű. Mindezeknek a különböző munkáknak, mondja Caro, bármilyen legyen a keretük, tárgyuk egy: „A nemes szeretet festése, a mint az élet kísértéseiben és ne-

héz helyzeteiben mutatja meg magát; természetének fellázadása a társadalom végzetes tévedései ellen; s végül a vallásos eszménynek nyugtalan és szenvedélyes keresése, mely eszmény gyakran ábrándszerű és zavart, de melynek elérését hön reméli.“ Ilyen az első korszakbeli műveinek inspiratiója Ekkor még nem jelenik meg egész tisztán rendszere, melylyel a társadalmat reformálni akarja.

Ellemben a második korszakban e rendszer gyakran észlelhető és az író legszebb sorainak hátrányára. Minden során lehet érezni a korszak socialis eszméi s különösen a Pierre Leroux vallásos bölcselmi álmadozásai befolyását. E korszakbeli regényeiben stylje, mely rendszeren kifogástalan, declamatioba esik. Socialis és humanitarius eszméiről nem szólok, mert az nagyon messzire vinne, s különben is már rég feledésbe mentek. Ebből a korszakból való „le Compagnon du tour de France“ és la „Comtesse de Rudolstadt“ stb. Caro azokat röviden nagyon találóan jellemzi, azt mondván, hogy azok „nagy socialista gépek.“ Megvallom, hogy olvasásuk nem mindig mulattató. De az író néha nagyon fáradtnak látszik a rendszerek miatt, a melyeket követ és úgy látszik, hogy azokkal szakítani akar. Tényleg, ebben az időben adta közre amaz elragadó idyit, melyet mindig szívesen olvas az ember. „La mare au diable.“ E kicsiny kötet kedves és friss költészetében szüzsies érzelem és kellem van. E regénye a harmadik korszakba vezet, melyet eme kellemes beszélye nyit meg „Francois le Champi“, melyben az író az ő szép styljét úgy tudta hajlítani, hogy bámulattossáig utánozza a vidéki nyelv szólásformáit. Éppen mikor e könyv megjelent, tört ki az 1848 iki forradalom. Félni lehetett, hogy Sand Györgyöt a politika ismét letériti az utról s humanitarius utópiáihoz tér vissza. Szerencsére ez nem úgy történt. Ellenkezőleg új zálogát adta irodalmi genie-jével való kibékülésének egy más kicsiny szép regényben: „La petite Fadette.“ E könyv ujjá születését mutatta, tehetsége legszebb napjait idézte vissza. Ez időben ragadta meg a szinnű irás vágya is oly erővel, hogy ellenállni nem tudott és a Francois le Champi-t színre alkalmazta. Az elért siker azonban nem felelt meg várakozásának. Sand György tehetsége nem oly nemű volt, hogy szini alkotásokban nagyobb sikert érjen el. Darabjából általán hiányzott a drámai erő és cselekvény. Három utóbb említett regénye után átdolgozta a szinpad számára egy pár történelmi regényét is, s azok közt: „Beaux Messieurs de Bois-Doré“-t. De ezek még annyira sem sikerültek, mint az előbbieik.

Végre visszatért a regény irásban első felfogásához, és ezzel e

termékeny lángész negyedik korszakába értünk. Számos művei közt, melyet élete utóbbi tizenöt éve alatt írt, a legnevezetesebbek: „Jean de la Roche“ és „Le marquis de Villemer.“ E két regényében nagyon finom és mélyre ható elemzését találjuk a különböző jellemeknek, melyek azokban szerepelnek és a legbájosabb részleteket személyei érzelem világáról. Sand Györgynek meg volt a tehetsége arra, hogy magát ismét felujtsa, a nélkül, hogy ismétlje. Ez a nagy szellemek tulajdona „Bámulatos termékenység, melyet Sand György irodalmi élete felmutat — mondja Caro — négy vagy öt nemzedéket ragadva el költészetével, vagy zavarva álmódosításával, a köz- és magán élet minden válságain keresztül magához mindig hasonlónak maradván, de sohasem mondva művészete utolsó szavát.“ Ez utolsó korszakban irodalmi munkássága talán legnagyobb. Regényeken kívül sok apró beszélyt írt gyermekek számára: „Le Château de Pitordu“, „Le chêne parlant“ stb. „Les Contes d'une Grand mère“ s 1870-ben „Journal d'un voyageur pendant la guerre“ jelent meg tőle, melyet a hazafuság szelleme leng át. S mindezek mellett állandó levelezést folytatott több ismert íróval, mint Dumas-val, Flaubert-el, Viardot-val stb.

S mintán Caro így Sand György irodalom-történelmét és művei időrendjét megalkotja, azoknak a forrásoknak tanulmányozására tér át, melyekből Sand eszméi és érzelmei inspirációját merítette. Könyvében talán ez a fejezet a legértékesebb, s bizonyára a legérdekesebb. Az inspirationnak három forrása van Sand Györgynél, a melyekre minden visszavezethető: a szeretet, a humanitás szenvedélye és természetes érzés. Ugy látszik, hogy Sand Györgynél arra nézve, hogy az ember éljen egyedüli ok a szeretet és hogy az élethez való jog megszűnik, mihelyt az ember nem szeret. S hogyha az valakit csodálatba ejt, hogy a szeretet lenne az egyedüli kötelesség az életben, Sand Gy. erre azt a magyarázatot adja, hogy az Istentől jön. Annyira, hogy mi egyszerűen a predestinato, a fatalitás egy alakjához érkezőnk. Ez annyi, mint a gondviselést tenni felelőssé az emberi szív legvétkesebb érzelmeiért is és minden erkölcsi hibáért. Annyi mint a lelkiismerettől elvonni az erkölcsi felelősséget. Az érzéki idealismus, ime ez az elrejtett vétke első regényei csaknem mindenik hősének. Ez az, mi zavarja legnemesebb aspiratioikat. Ez, mi által e regényei káros befolyást gyakoroltak, az olvasók szellemét, szívével félrevezetve, megtévesztve. Ez az, a miért ma azokat kevésbé kedvelik.

Az emberiség szeretetét Sand Györgynél sajátosságosan befolyásolta a szeretet gondviselészerű eredetéről való fogalma. Ebből azt az elvet állította fel, hogy a szeretet mindeneket egyenlővé tesz, a miből természetesen az következik, hogy a társadalom az, mi minden rosszat teszen. Innen némely hőseinek szónoklatai az emberi lény jogairól, hogy a társadalmi törvények igáját lerázzák, mely törvényeket szívteleneknek és érdem nélkül valóknak mondanak, melyek a szívet elölik és a szabadságot sértik. A társadalmat új alapokra kell fektetni és egészen újra alakítani. De minő alapokra? Ez az, a mit író nem mond meg, mert bajos e tekintetben valami világosat felfedezni Sand György társadalmi utópiáiban. Műveinek ez oldala az, mire nézve a legnagyobb véleménykülönbség fejlődött ki. A mire nézve általában megegyeznek, azaz hogy társadalmi elméleteit az érzelem exaltatioja és a fogalom gyengesége és összefüggéstelen volta jellemzi. A mi azonban abban keresendő, hogy e fogalmak nem az övéi voltak, hanem környezetétől főleg Leroux Péter befolyása útján nyerte. A mit semmi sem bizonyít inkább, mint az a tény, hogy később azoktól megszabadult, midőn socialista barátai eszmével szakított. Későbbi regényeiben az emberiség-szeretetet nála egészen más jellegű és neki egészséges, nagy és szép eszméket inspirál. Ő végre felfogta a fájdalmas tapasztalatok ellenére is, hogy a szenvedély egoismussa kibékíthetetlen.

De a mi tartós jellegű, mi őt egész életén át vigasztalta, mi mi legjobb inspiratioinak forrása volt és elévülni nem fog, az a természet szeretete. „Senki se rajzolta — mondja Caro — sikerültebben a természet élő valóságát, eme fényeket és árnyékatokat, emez összhangokat és ellentéteket, a színek eme symphoniáját az erdők mélységeit és távolságait, a tenger végtelen mozgását, az ég végtelen csillagait, mint ő. És senki sem tudta főleg annyira felfogni és kifejezni a bensőt, a dolgok elrejtett valóját, mely a természet mysteriosus ábrázatán az élet varázsát önti el.“ Ez igaz és azt mutatja, hogy Sand olyanra tudta látni a természetet, mint a milyen és az ő képzelete nem rontott a valóságon, mint az némely írókkal gyakran történik, a kik inkább költik a természetet, mint látják. És aztán mily felségesen tudta az emberi lelket, a gondolatot, az érzelmet kapcsolatba hozni a természetről való leírásával! S kell-e mondanom, hogy a mily élénkek eme leírásai, éppen annyira szereti az ember azokat. Azt mondják, hogy a természet eme szeretetét a Rousseau iskolájától tanulta.

Én azt hiszem, inkább maga magától. Gyermekkora nagy ré-

szét a mezőkkel való jó ismeretségben töltötte; folytonos érintkezésben volt a földmives gyermekekkel, a kiket szeretett s a kikkel együtt koborolt a mezőkön. Csakhogy ő többet tudott megfigyelni, mint azok és inkább fel tudta fogni a környezetet, a melyben élt. Barmiként legyen, regényeiben megragadó leírások vannak a természetéről, melyeket lehetetlen elfeledni, ha az ember egyszer olvasta.

Szemére vetik, hogy paraszt alakjai nagyon finomítva vannak, eszményítve. S ez bizonyos pontig igaz is, tekintve főleg színműveit. De ez a túlozás, avagy nem jobb e annál, mit más irányban Zola követ el a paraszt nép festésében? Nem jobb-e a népet emelni, mint lealázni? És aztán nem találunk-e különben is a népnél is jó érzelmeket s néha nemes és szép gondolatokat? Sand emez alkotásai tehát mégsem hamisak, mert ő nem állítja, hogy a nép mind olyan, hanem csak néha és némelyik közüle.

Caro különösen magasztalja Sand stylussát. Ő nagy író volt, egészen természetesen és erőltetés nélkül a kiindulástól végig. Első irataira joggal jegyzik meg, tulságosan törekedett a magasztos hangra. De későbbi műveiben ezt nem észlelhettünk. S a mi nagyon sajtós, hogy szelleme soha se tűnt ki úgy a társalgásban, mint az írásban. De a mihelyt a tollat kezébe fogta, mindez egyszerre, mintegy varázsütésre, megváltozott. A mit írt, ha rögtönözve is, mindaz tele van természetességgel, kellemmel, az lendületes és művészi. Stylje csodálatosan átlátszó, gondolatai tiszták. Mire nézve idéznem kell Carot, hol ő maga is tündökölt styljével: „A Jura hegyek elrejtett mélységeiben láttam egy forrást, a melyet színétől kék forrásnak hívnak, mely a környező vidéken mint ezüst csillámlik, felette az azurkék eget s talán azt a követ is, melytől kék színét nyeri. Csendes és mély s magához varázserővel vonzó. Az ember nem szemlélheti e forrást a nélkül, hogy magát elragadtatva ne érezze és ne imádja a Najadot, ki azt megszenteli; gyönyörrel nézi tovább, a mint a szomszéd réteken átfoly; a kis patak lármásan fut tova a csillogó kavicsokon keresztül; hirtelen kemény sziklához ér, reszket és tombol, hogy utját elállja, aztán felduzzadt hullámai megkerülik az akadályt s lépésről-lépésre mind nagyobb lesz a mellékfolyók által, melyeket magába fogad és elnyel. S az idegen vizektől túlradva, egyszerre kicsap a partokon, hogy habjai haszontalan részét a fővényszigeteken hagyja, aztán egy utolsó kicsapással kiengesztelődve, magába tér vissza, lecsendesül, hogy ismét szemlélhessék az emberek, a mint hullámain fákat ringat, s színén városok és mezők különfélesei tükröződnek. Ez Sand

György styljének képe, mely hiven adja vissza gondolkozása benső mozgalmait, hiven jellemzi őt fellendüléseiben, hevületeiben, valamint hirteleni lecsendesülésében.“

Sand asszony életének utolsó harmincz évét Nohant-i csendes magányában, Indremegyében Berryben töltötte. Itt egészen családi életet rendezett be magának, a miről mindig álmodott és a melyt annyira szeretett. Gyermekait tulságosan szerette s főleg később a kisebbeket. Nekik valóságos rabszolgája volt. Itt csinálta ama gyermek színházat, melynek számára néhány oly darabot irt, mint: „Plutus“, „Le Pavé“, „La nuit de Noël“ stb., melyek egy külön kötetben jelentek meg e czim alatt: „Theatres de Nohant.“ Sokat foglalkozott természetrajzzal is s főleg növénytannal. Sokszor fogadta barátai közül azokat, a kikkel, mint fennebb is mondtam, levelezésben állott. Igy Caro is volt nála látogatni 1861-ben, mely látogatás a legjobb benyomást hagyta nála hátra; s ezért, hogy ő hosszas társalgásuk emlékeit felidézi, melyet az irodalomról és művészetéről folytattak.“ Sok dolog választott el minket egymástól; de hires írók közt, sőt nem hiresek közt is, nem ismertem egyet se, ki inkább tiszteletben tartotta volna mások véleményét, és a ki oly kevésbé erőszakolta volna a magáéit.„ Már ez időben nagyon lecsendesedettnek látszott. Megtartotta spiritualista eszméit, meggyőződéseit, de már nem hadakozik a katholicismus ellen. Bölcseleti hiteseimét szívélyesen védi, főleg a materialismus ellenében, de nyugodt magatartással; s nyugodtsága abban a mértékben növekszik, a mint az években mindinkább előhaladt, mit lehet látni levelezéséből, melyek a tapasztalat és ész kincseinek gyarapodását mutatják. Végső elemzésben azt a benyomást hagyja hátra: hogy ő a bámulatos eszme-termékenységgel magas művészetet egyesített.

Mielőtt az íróról és műveiről tett észrevételeimet bezárnám, Caroval azt a kérdést tehetjük fel, mi marad meg Sand munkáiból? Ő körülbelül 150 kötetet irt. Világos, hogy ez a rengeteg irodalmi termelés nem mind egyenlő értékű? Én úgy hiszem, hogy első műveinek nagy része, ha nem mind, és a második korszakbeliek közül is nagyon sok feledésbe megy.

De nem mennek feledésbe az azutáni alkotásai. Ezek közül bizonyára sok fenmarad. Mindenek előtt a népéletből vett három regénye, melyek valódi gyöngyök: „François le Champi“, „la Petite Fadette“ és „la Mare au Diable.“ De „Jean de la Roche“, „l'homme de neige“ és „le Marquis de Villemer“ is például oly művek, melyeket ismét és ismét újra fognak nyomni és

még hosszasan olvasni, s a többi műveit is a szükséges kihagyásokkal. Válogatott művei vonzani fogják az új nemzedékeket, fénylő költészetük, kellemességük, megragadó ábrándjaik, csodás képzelet-erejük és az irály varázsa által. Egy ily koszoru válogatott műveiből talán kevésnek tetszhetik művei nagy számához mérve. De én ellenkezőleg úgy tartom, hogy egy íróra nézve sok, ha értékes műveiből ennyi forgalomban marad a kortársak közt, kik oly sokat irtak és irnak ezután is, miből valószínűleg semmi sem marad meg.

CHARRUAUD.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Kolozsvár története írta J a k a b E l e k, magyar tud. akad. levelező tag. (Ára 15 frt.) Kapható szerzőnél Budapesten, Tabán, Döbrentei u. 6. sz.) Azt hisszük, olvasóink jó neven veszik, ha kitünő munkatársunknak e nagybecsű művéről terjedelmes ismertetést adunk. Ezt megérdemli maga a mű és tudós írója.

E monographia megírására 1863. october 30-án tüzte ki a Tanács a pályakérdést, úgy, hogy az a legrégebb időtől 1848. márt. 15-ig irassék meg, pragmatikai hitelességgel, eredeti forrásokból, 1000 frt pályadíjt ajánlván fel rá Simon Elek akkori polgármester, a mit nemsokára 300 frttal pótolta, mikor a munka félig elkészült, az író betegeskedése tekintetéből, az addig 1555 frtra növekedett díjt az 1869. júl. 10-én tartott képviselőtestületi gyűlés a bírálók: Szabó Károly, Torma Károly és Sámi László egyhangú dicséréte következtében az írónak kiadta, később kinyomatta; 1871-ben jelent meg az I. szövegkötet a legrégebb időtől 1540-ig, a budapesti egyetemi nyomdában, 1—640. nagy 8-adrét lapon, az I. oklevél kötet ugyanazon időkörből 1—420. lapon igen díszes kiállítással, tartalma I—CCLIX. többnyire eredeti oklevél volt; és az I. Rajzfűzet I—XXXV. táblára oszlott 134 kisebb-nagyobb eredeti rajzzal, a m. kir. államnyomdában szintén hasonló díszszel kiállítva.

A sajtó elismeréssel fogadta az egészen új rendszerű és az író tervezése szerint készült jeles monographiáját. S most, midőn az egész mű bevégezve, rendszere teljes nivoltában domborodik ki.

A mű II-ik szövegkötete magában foglalja Kolozsvár magyar nemzeti fejedelmek a latti történelmét, 1540-től 1690-ig, 1—832. lapon; a III-ik szövegkötet a habsburg-lotharingiai korszakot 1—1022 lapon, a II-ik oklevélkötet tartalma a két időkorból I—CCCLIV. oklevél és 1—752 lapra terjed; a II-ik Rajzfűzet I—XII. táblára oszlott s 70-t meghaladó kisebb-nagyobb rajzot és az összes egyházak harang-émlék, szobor- és közintézeti feliratait foglalja magában.

Az első most is a mondott egyetemi nyomdában az 1871. évihez hasonló szép papiroson nagy gonddal készültek, az utolsó Kellner és M. nyomdaintézetében a könyvhez és a kiadó városhoz méltó díszszel.

A teljes mű tehát öt kötetre s két füzetre terjed. Hatszáz példányban nyomatták s a város fedezte a 13,823 frtnyi költséget; de ötszáz példányt a szerző rendelkezésére bocsátott. A Simon Elek által tett pályadíjhoz Sigmund Dezső országos képviselő 500 frttal járult, a város pedig 2500 frtot szavazott meg. A pályanyertes szerző 7055 frt tisztelet-díjat kapott nagy munkájáért.

A huszonnyolcz évi komoly és lelkiismeretes munkásság gyümölcse, mely